

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
"ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ"
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ЛАБОРАТОРІЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

С. Терно, А. Хінева

**ПРОБЛЕМНІ ЗАДАЧІ З ІСТОРІЇ
ДЛЯ УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ
ШКОЛИ**

СХВАЛЕНО МІНІСТЕРСТВОМ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Запоріжжя
«Просвіта»
2009

УДК: 94 (4/8) (075.3)

ББК: Т 3 (0) Я 72

"Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах" комісією із суспільствознавчих дисциплін (секція "Історія") Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 3 від 04.02.2009 р., лист МОН України 1.4/18-Г-162 від 26.02.2009 р.)

Автор і керівник проекту "Критичне мислення на уроках історії в загальноосвітній школі" – С. Терно

Рецензенти: Бочелюк В. Й., завідувач кафедри практичної психології Класичного приватного університету, доктор психологічних наук, професор;
Булда А. А., завідувач кафедри методики викладання соціально-гуманітарних дисциплін Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ), доктор педагогічних наук, професор;
Турченко Ф. Г., проректор, завідувач кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету, доктор історичних наук, професор;
Скворцова Г. Б., учитель історії гімназії № 47 м. Запоріжжя, керівник методичного об'єднання вчителів історії і права Заводського району м. Запоріжжя, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист.

Автори: Терно Сергій Олександрович – завідувач лабораторії інтерактивних технологій навчання гуманітарних дисциплін Запорізького національного університету, кандидат педагогічних наук, доцент;
Хіньва Антоніна Дмитрівна – методист Навчально-методичного центру управління освіти і науки Запорізької міської ради, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист.

Терно С. О., Хіньва А. Д.

Т 353 Проблемні задачі з історії для учнів 8-9 класів загальноосвітньої школи: Дидактичний посібник для учнів 8-9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 32 с.
ISBN 978-966-653-210-0

Відповідно до чинної програми Міністерства освіти і науки України даний посібник містить систему проблемних задач з курсу всесвітньої історії та історії України для учнів 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Запропонована система роботи сприятиме активізації пізнавальної діяльності школярів та розвитку критичного мислення.

УДК: 94 (4/8) (075.3)

ББК: Т 3 (0) Я 72

ISBN 978-966-653-210-0

© С. О. Терно, 2009

© «Просвіта», 2009

З М І С Т

Переднє слово (С. Терно).....	5
Чому важливо розв'язувати задачі? (С. Терно).....	8
Як розв'язувати проблемні задачі? (С. Терно)	12
Проблемні задачі – 8 клас (С. Терно, А. Хінева)	14

Історія України

Тема 1. Українські землі в XVI ст.....	14
Тема 2. Українські землі у першій половині XVII ст.....	15
Тема 3. Початок національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Відродження української держави	15
Тема 4. Українські землі в 60-80-ті роки XVII ст.....	16
Тема 5. Українські землі наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст.....	16
Тема 6. Українські землі в другій половині XVIII ст.....	17

Всесвітня історія – 8 клас

Тема 1. Великі географічні відкриття: зустріч цивілізацій	17
Тема 2. Людина ранньої Нової доби	17
Тема 3. Реформація і Контрреформація.....	18
Тема 4. Західноєвропейські держави в XVI – першій половині XVII ст.	18
Тема 5. Культура Західної Європи XVI – першої половини XVII ст.	19
Тема 6. Польська держава і московське царство.....	19
Тема 7. Криза старого порядку. Початок модернізації.....	19
Тема 8. Доба Просвітництва.....	20
Тема 9. Східний світ.....	20

Проблемні задачі – 9 клас (С. Терно)	21
<i>Історія України – 9 клас</i>	
Тема 1. Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.....	21
Тема 2. Соціально-економічне життя народу та український національний рух у першій половині XIX ст.	22
Тема 3. Духовне життя в українських землях наприкінці XVIII – першій половині XIX ст.	23
Тема 4. Наш край наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.....	23
Тема 5. Модернізація українського суспільства в середині – у другій половині XIX ст.....	23
Тема 6. Суспільно-політичний рух в Україні у другій половині XIX ст.	24
Тема 7. Духовне життя України у другій половині XIX ст.....	25
Тема 8. Наш край у другій половині XIX ст.....	25
<i>Всесвітня історія – 9 клас</i>	
Вступ	26
Тема 1. Велика французька революція кінця XVIII ст. Європа у період наполеонівських війн	26
Тема 2. Європа в добу революцій 1848-1849 рр.....	26
Тема 3. Європа й Америка у добу об'єднання й модернізації суспільства.....	27
Тема 4. Утвердження індустріального суспільства у провідних державах світу	27
Тема 5. Завершення формування світових колоніальних імперій. Міжнародні відносини в останній третині XIX ст.....	28
Тема 6. Культура народів світу наприкінці XVIII – у XIX ст.	28
Післямова (С. Терно)	29
Список рекомендованої літератури	30

Переднє слово

Можливо ви здивуєтесь назві цієї брошури: які задачі з історії можуть бути? Хіба історія схожа на математику з її задачами? Дійсно, історія – не математика, хоча у них є певні спільні риси, оскільки обидві вони науки. Проте в історії так само, як і в математиці, існують задачі. Більше того, задачі існують й в усіх інших науках.

Всі науковці, по суті, тільки тим й займаються, що розв'язують задачі в своїх предметних галузях. Будь-яка людина стає фахівцем лише в тому випадку, коли навчається розв'язувати задачі в певній предметній царині. Розв'язування задач – це неодмінний атрибут навчання будь-якої науки: чи то фізики, чи то хімії чи будь-якої іншої, в тому числі й історії.

Ларошфуко свого часу дотепно зауважив: "Всі скаржаться на власну пам'ять, але ніхто на свій розум". Справді, мислення є глибоко особистісною якістю, в якій людина виявляється найбільш цілісно й яскраво. Саме у мисленні відбивається вершина людських можливостей. Тому люди й оцінюють один одного в першу чергу за рівнем розумового розвитку. Ви напевно часто чули та й самі оцінювали інших: "Цей хлопець такий же розумний, як я, а той – менш розумний за мене, а той взагалі – дурень".

"Все це добре, але до чого ви все це говорите?" – запитуетесь ви. І правильно, читаючи будь-що, треба постійно ставити запитання до змісту – це ознака розвинутого мислення. Так ось, про мислення ми заговорили тому, що вміння мислити є провідною здібністю, необхідною для виживання у майбутньому. Фахівці різних галузей у цьому разюче однотайні. ХХІ ст. стане часом, коли саме розумові здібності окремих людей, а не природні ресурси, капітал і технології будуть визначати вирішальну грань між успіхом і невдачею, між лідерами та веденими. Саме вміння мислити забезпечує науково-технічний і суспільний прогрес та є запорукою демократії. Цей факт визнається всіма: і філософами¹, і економістами², і педагогами³. А вміння мислити розвивається шляхом розв'язання проблемних задач.

Таким чином, гарне мислення – це життєво важлива навичка, яку слід у себе розвивати й удосконалювати. Але що означає розвивати мислення? Для того, щоб відповісти на це запитання спочатку з'ясуємо, у чому проявляється мислення. Мислення має два основні прояви:

¹ Ильенков Э. В. Философия и культура. – М.: Политиздат, 1991.

² Мелхорн Г., Мелхорн Х-Г. Гениями не рождаются. – М., 1989. – С. 64-65.

³ Ярмаченко М. Д. Стимулювання інтелектуального розвитку – важлива теоретична й практичне завдання // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 234-235.

- відображення оточуючого світу, внаслідок чого формуються поняття;
- розв'язування проблем (задач), внаслідок чого отримуємо розв'язану задачу й доцільну дію.

Отже, тренувати своє мислення можливо лише шляхом опанування науковими поняттями та шляхом розв'язування проблемних задач. Взагалі-то, мислення це не що інше як розв'язування різноманітних задач. Відправним пунктом активного розумового процесу є проблемна ситуація – конфлікт між тим, що дано людині, і тим, чого вона прагне досягти. В цьому розумінні про справжнє мислення можна говорити як про творчість, коли у людини є задача з сформульованою метою, проте відсутні засоби її досягнення. Між іншим, інколи формулювання мети може стати самостійною проблемою.

Проблемна ситуація – поняття суб'єктивне. Те, що є проблемою для одного, для іншого може такою й не бути. Ситуація тоді стає проблемною, коли людина сприймає її як проблему (утруднення). Наступним кроком є усвідомлення проблеми як особисто значущої, важливої, цікавої. Лише в такому випадку можливо відшукати шляхи її розв'язання.

Розв'язання проблемної ситуації (задачі) в загальних рисах відбувається у такому порядку:

- усвідомлення проблемної ситуації;
- формулювання задачі;
- обмеження зони пошуку;
- побудова гіпотези (припущення);
- перевірка гіпотези;
- оцінка виконаних дій та отриманих результатів.

Процес мислення – це складне, неоднорідне і багаторівневе явище, яке по-різному проявляється в різних ситуаціях. За різними ознаками виділяють різні види мислення. Нас цікавитимуть два види мислення: творче і критичне. Що таке творче і критичне мислення? Чим вони відрізняються одне від одного?

Творче мислення спрямоване на створення нових ідей, а критичне – виявляє сильні та слабкі сторони цих ідей, оцінює їх корисність. Для того, аби розв'язати проблемну задачу потрібні два види мислення, хоча використовуються вони по чергово. Щоб побудувати гіпотези потрібне творче мислення. А для того, щоб перевірити їх, у пригоді стане критичне мислення, адже не будь яка гіпотеза є правильною.

Таким чином, задачі з історії допоможуть вам тренувати своє мислення. Ви навчитеся помічати проблемні ситуації, добирати потрібну інформацію, будувати гіпотези та перевіряти їх на достовірність, а також

стежити за власним розмірковуванням. Це зробить ваше мислення струнким, чітким та ясным. А ясно мислити ніколи не зашкодить!

Задачі з історії – це *проблеми*, які треба вирішити. Зазвичай під проблемою розуміють явно сформульоване запитання або кілька запитань, які виникають під час пізнання. Сам процес пізнання тлумачиться як послідовний перехід від відповідей на одні запитання до відповідей на інші запитання, які виникли після розв'язання перших.

Загальновизнаним є те, що будь-яке дослідження обов'язково починається з формулювання проблеми. Послідовність "Проблема → дослідження → розв'язок" вважається такою, яку можна застосувати скрізь та завжди. Здебільшого в цьому посібнику ви матиме справу саме з такими проблемами, коли формулювання задачі є чіткими та ясними. Проте, слід пам'ятати, що не всі проблеми є такими. Світ проблем складний і багатоманітний, як і сам процес пізнання.

З цього приводу А. Ейнштейн говорив, що сформулювати проблему часто важливіше й складніше, ніж її розв'язати. Саме тому дуже важливо, щоб ви навчились не лише розв'язувати запропоновані нами проблеми, а й помічали їх самостійно, читаючи параграфи підручника. Міркуйте над тим, що ви читаєте, та ставте запитання до прочитаного: Як? Чому? Що відбулося б, якщо...? У чому позитивні та негативні риси...? Що це означає? Яким чином впливає...? та ін.

Проблема у самому загальному розумінні – це певне утруднення, коливання, невизначеність. Потрібні дії, щоб усунути цю невизначеність, проте далеко не завжди зрозуміло, що саме слід робити. Між іншим, давньогрецьке слово, від якого виникла наша "проблема", означає "перегороду", "трудність", "задачу", а не лише "запитання".

Хочемо застерегти вас від поверхового підходу до проблем. На перший погляд проблема може видатися банальністю або навіть безглуздістю. Відмахнутися від неї простіше за все. Лише довге та ретельне обмірковування проблеми здатне розкрити її дійсний сенс та справжню глибину. Спроба розв'язати непродуману або до кінця не розкриту проблему може виявитися марною працею.

Розв'язуючи проблему, треба виявляти певну рішучість, півзаходи тут не допоможуть. Нерідко, для того щоб осягнути справжню суть проблеми, доводиться поглянути на речі по-новому. Саме таке нове й більш глибоке бачення і є основною складністю.

Отже, вмійте подивитися на історичні події під новим, не звичним кутом зору! Будьте розумово сміливими, не бійтесь помилок! Адже без них ми не змогли б вчитися й отримувати від цього насолоду!

Чому важливо розв'язувати задачі?

Неможливо стати розумною людиною в інший спосіб, ніж навчитися розв'язувати проблемні задачі. Можна багато знати, можна багато пам'ятати всіляких подробиць, але при цьому бути нездатним доцільно діяти. Розумним вважають того, хто правильно діє, знаходить правильні рішення, дає найточніші оцінки. Таким чином, розум характеризується як здатність людини мислити і регулювати свої взаємовідносини з дійсністю, передбачуючи можливий перебіг подій.

Інакше кажучи, як стверджував учений-кібернетик У. Ешбі, "розумний той, хто розумно діє". А що потрібно для того, щоб стати розумним і розумно діяти? Потрібний досвід у розв'язуванні проблем. Саме розв'язування проблемних задач з історії надасть вам можливість розвинути свій розумовий потенціал, навчитися правильно мислити й, що найголовніше, – правильно вирішувати свої життєві проблеми.

Що таке мислення? *Мислення – це процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних зв'язках і відношеннях.* Протягом багатьох століть мислення розуміли досить широко. Згодом поняття звузили й стали його визначати як здатність розв'язувати задачі. Підкреслимо, мислення проявляється:

- 1) *у відбитті оточуючого світу, внаслідок чого формуються поняття;*
- 2) *у процесі розв'язування проблем, продуктом чого є розв'язок проблеми.*

Отже, стосовно навчання історії мислення дозволяє нам відбити та усвідомити історичні факти у вигляді історичних понять, а також дозволяє розв'язувати проблеми в галузі історії. *Найважливішим показником уміння мислити є здатність розв'язувати задачі.*

Процес мислення має дві складові:

- 1) *зміст (уявлення та поняття);*
- 2) *логічні операції (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація).*

Якщо порівняти мислення з гончарством, то можна сказати, що глина подібна до змісту мислення (те, що підлягає обробці), а прилади гончаря подібні до операцій мислення (те, за допомогою чого обробляють сировину та отримують бажаний результат).

Змістовною складовою мислення виступають уявлення та поняття. Знання, отримані в результаті чуттєвого пізнання, існують у свідомості людини у вигляді уявлень (образів). А ті знання, що отримані внаслідок логічного пізнання (міркуванням), існують у вигляді понять.

Основними відмінностями між уявленнями та поняттями, по-перше, є те, що **уявлення** – це завжди образ (наприклад, образ фортеці – кам'яна, висока споруда), а **поняття** – це думка, яка втілена у слові й відбиває роль і функцію предмета (наприклад, фортеця – це засіб для оборони від нападника); по-друге, **уявлення містить як суттєві, так і несуттєві ознаки, поняття ж концентрує значущі та суттєві ознаки.**

До операційної складової мислення відносять такі базові логічні операції: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація. Кожна з цих логічних операцій виконує свою важливу функцію у процесі пізнання й знаходиться у складному взаємозв'язку з іншими операціями:

- **аналіз** дозволяє розділити ціле на частини;
- **синтез** слугує засобом поєднання окремих елементів у єдине ціле;
- **порівняння** дозволяє установити схожість та відмінність окремих об'єктів;
- **абстрагування** забезпечує виокремлення одних ознак й відволікання від інших;
- **узагальнення** є засобом об'єднання предметів або явищ за їхніми суттєвими ознаками;
- **класифікація** дозволяє здійснити поділ предметів на класи за певними ознаками;
- **систематизація** забезпечує поділ та подальше об'єднання, але не окремих об'єктів, а їхніх груп та класів.

Наочно поняття "мислення" можна представити у вигляді логічної схеми (див. мал. 1).

М И С Л Е Н Н Я	
Змістовна складова	Операційна складова
<ul style="list-style-type: none"> - уявлення (образи) - поняття (думки) 	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз - синтез - порівняння - абстрагування - узагальнення - класифікація - систематизація

Мал. 1. Структура мислення.

Важливо підкреслити, що кожна предметна галузь має свою специфіку: природні та суспільні явища мають різні закономірності розвитку, вимагають різних підходів до їхнього вивчення. Тобто різних інструментів для обробки. Так само як тесляр використовує одні інструменти, гончар – інші, так само й математик використовує одні методи дослідження, історик – інші. Проте, це не означає, що ці науки не мають спільних методів дослідження.

Розв'язуючи проблемні задачі з історії, необхідно дотримуватися прийнятих серед істориків-науковців вимог. Вони називаються принципами пізнання: *принцип об'єктивності, принцип історизму, принцип соціального підходу, принцип множинності підходів.*

Принцип об'єктивності вимагає обов'язково розглядати історичну реальність в цілому в її різноманітності й суперечливості, не залежно від власних бажань, уподобань та установок.

Принцип історизму вимагає вивчати історичне явище в його виникненні та розвитку, а саме: коли, де, у наслідок яких причин це явище виникло, яким воно було спочатку і яким чином розвивалося, як змінювалась його роль, які оцінки йому давалися на тому чи іншому етапі.

Соціальний підхід вимагає враховувати певні соціальні й класові інтереси, всю сукупність соціально-класових відносин.

Принцип множинності підходів вимагає розглядати історичне явище під різними кутами зору, з різних позицій.

Стисло зазначимо основні інструменти історичного мислення (методи історичного пізнання):

- порівняльно-історичний метод (виділення спільних і відмінних рис за певними ознаками порівняння);
- метод аналогій (перенесення висновку з одного історичного об'єкта на інший подібний об'єкт);
- статистичний метод (на підставі дослідження деяких представників суспільної групи робиться висновок про всю групу);
- установлення причин за наслідками (встановлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами);
- визначення цілей людей і груп за їхніми діями та наслідками цих дій;
- визначення зародку за зрілими формами (історико-генетичний метод);
- метод зворотних висновків (визначення минулого за існуючими пережитками);
- узагальнення формул, тобто свідоцтв, пам'яток звичаєвого і писаного права, анкет, що характеризують масовість того чи іншого явища;
- реконструкція цілого за його частиною;
- визначення рівня духовного життя за пам'ятками матеріальної культури;

Таким чином, наочно історичне мислення можна представити у вигляді такої схеми (див. мал. 2).

І С Т О Р И Ч Н Е М И С Л Е Н Н Я	
Змістовна складова	Операційна складова
<ul style="list-style-type: none"> - історичні уявлення - поняття (історичні та про вимоги до історичного пізнання) 	<ul style="list-style-type: none"> - порівняльно-історичний метод - метод аналогій - статистичний метод - установлення причин за наслідками - визначення цілей людей і груп за їхніми діями і наслідками цих дій - визначення зародку за зрілими формами (історико-генетичний метод) - метод зворотних висновків (визначення минулого за існуючими пережитками) - узагальнення формул - реконструкція цілого за його частиною - визначення рівня духовного життя за пам'ятками матеріальної культури

Мал. 2. Структура історичного мислення.

Зазначимо, що деякі методи історичного дослідження не є притаманними лише історії, але сукупність цих методів створює унікальну систему історичного пізнання, яку можна виділити як окремий вид мислення, а саме: історичне мислення.

Отже, історичне мислення уявляє собою єдність історичних знань, способів розумових дій (методів) та установок особистості (принципів) на їх застосування у пізнанні та осмисленні конкретних історичних фактів.

У процесі розв'язування задач ви розвиватимете своє історичне мислення. А воно вам знадобиться, коли доведеться брати участь у виборах до органів влади, жити у суспільстві та досягати життєвих цілей. Пізнавши закономірності історичного розвитку, ви краще зможете реалізувати себе у житті.

Як розв'язувати проблемні задачі?

Перед тим, як починати вивчати тему у підручнику, прочитайте відповідну проблемну задачу в цьому посібнику. Задача спрямує вашу пізнавальну діяльність, адже вам доведеться шукати відповідь на неї. Вона допоможе вам краще зрозуміти та запам'ятати історичний матеріал. Отже, порядок такий: спочатку читаєте задачу і намагаєтесь зрозуміти, що від вас вимагається; потім – читаєте текст підручника, розмірковуєте й шукаєте відповідь.

Вирішення задач сприятиме розвитку вашого *теоретичного мислення* – здатності розмірковувати шляхом побудови гіпотез та їх перевірки. Ви навчитеся оперувати гіпотезами, здійснювати самоаналіз й логічно мислити. З іншого боку, робота над задачами розвиватиме ваше *критичне мислення* – здатність ухвалювати правильні рішення відносно довіри до будь-якого твердження: наскільки воно є істинним і наскільки ми в цьому впевнені.

Розв'язувати задачі слід у такому порядку:

- 1) слід уважно прочитати текст задачі та усвідомити запитання;
- 2) відшукати й упорядкувати інформацію, необхідну для відповіді на запитання;
- 3) слід віднайти в наявній інформації значущі зв'язки та відносини;
- 4) необхідно побудувати гіпотези, тобто припущення щодо розв'язання задачі;
- 5) перевірити правильність гіпотези шляхом співставлення з історичними фактами.

Розглянемо це на прикладі: дослідники історії України дотримуються різних точок зору на кількісний стан робітничого класу в 90-ті роки XIX ст., до того ж всі користуються одним джерелом (переписом населення 1897 р.): 1) 425 тис. чол.⁴; 2) 1,5 млн. чол.⁵; 3) 2 млн. 450 тис.⁶
Запитання: чим зумовлена така розбіжність у цифрах?

Для вирішення цієї задачі слід ретельно обміркувати наявну інформацію, встановити у ній значущі зв'язки, побудувати всі можливі гіпотези розв'язку (наприклад, така розбіжність у кількості зумовлена помилками у підрахунках, неточністю даних, різним розумінням поняття "робітничий клас" та ін.), а потім їх перевірити. В ході розв'язання задачі ви муси-

⁴ Субтельний О. Україна. Історія. – К.: Либидь, 1991. – С. 241.

⁵ Історія України: нове бачення: У 2-х т. / О. І. Гуржій, Я. Д. Ісаєвич, М. Ф. Котляр та ін. / Під ред. В. А. Смолія. – К.: Україна, 1995. – Т. 1. – С. 268.

⁶ Рибалко І. К. Історія України. Дорадянський період: Підручник. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 1991. – С. 384.

те перевірити всі гіпотези. Оскільки всі дослідники користуються одним джерелом, то навряд чи можна помилитися у кілька разів. Так само не ймовірно, щоб неточність даних спричинила такий розбіг у цифрах. Що залишається? Залишається перевірити, кого дослідники вважали робітниками й відповідно, якими критеріями користувалися у підрахунках.

Робота над таким завданням змусить вас звернутися до поняття "робітничий клас" та його ознак. З'ясуємо: *робітничий клас* – це сукупність найманих робітників, зайнятих у сфері виробництва та обміну, основним джерелом існування яких є продаж власної робочої сили.

Отже, ви зрозумієте в чому річ. Секрет такої різниці у цифрах криється у чіткості критеріїв. Чим суворіші критерії, тим менш чисельний робітничий клас, чим критерії менш суворі, тим більш чисельний робітничий клас. Якщо зарахувати порубіжні соціальні групи (поденників, наймитів у сільському господарстві) до робітничого класу, то відповідно збільшується його чисельність. Але ці люди продавали свою робочу силу час від часу, й це не було для них основним джерелом існування.

Таким чином, зарахування порубіжних соціальних груп до робітничого класу збільшує його чисельність. Різні дослідники по-різному рахували робітників: одні враховували лише тих, хто виключно жив з продажу власної робочої сили; інші – зараховували до робітничого класу всіх або більшість тих, хто продавав свою робочу силу. Хто з них правий? Поміркуйте. І чому вони так по-різному рахували робітників? Чи був у них певний інтерес так робити? Розв'язок мусить бути обґрунтований, тобто спиратись на докази (теоретичні положення та історичні факти).

Отже, ви міцно й правильно засвоїте поняття "робітничий клас". Під час роботи над цією задачею ви усвідомите, навіщо це поняття потрібне, які завдання воно дозволяє вирішувати. Зверніть увагу: відшукати істину не просто, вона може бути частково присутня в обох твердженнях, або лише в одному, або в жодному. Треба добре міркувати й перевіряти всі гіпотези.

В процесі розв'язування задач ви змушені будете осмислювати історичний матеріал. А інтелектуальна робота над історичними фактами сприятиме кращому їх запам'ятовуванню.

"Мислення, – відзначав російський психолог Л. Виготський, – завжди виникає із утруднення. Там, де все протікає легко та нічим не стісняємо, ще немає приводу для виникнення думки. Думка виникає там, де поведінка зустрічає перепону"⁷. Отже, сміливо дивіться в очі труднощам та вчіться на помилках!

⁷ Виготський Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – С. 207.

Пам'ятайте, чим більший у вас запас понять, тим ви "здібніші", тобто тим більшою мірою можете узгоджувати свою поведінку з обставинами"⁸.

Підводячи підсумки, наголосимо, що *історичне мислення* – це різновид наукового мислення. Основною рисою наукового мислення є критичність – уміння перевіряти обґрунтованість будь-яких тверджень. Розвивати наукове мислення можна лише спробувавши себе у якості дослідника, критично обмірковуючи історичні факти.

Проблемні задачі – 8 клас

Історія України

Тема 1. Українські землі в XVI ст.

Завдання 1.

Які наслідки для України мала Люблінська унія 1569 р.?

- 1) Внаслідок Люблінської унії Україна залучилася до європейської цивілізації та удосконалила виробництво?
- 2) Внаслідок Люблінської унії в Україні виникло соціальне та релігійне напруження?

Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково стверджувати, що Польща була своєрідним вікном у Європу для України?

Завдання 3.

Правильно чи помилково стверджувати, що Реформація в Україні була виключно явищем культурного життя? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4.

Існує точка зору, що в Запорозькій Січі була не демократія, а охлократія (влада натовпу), яка перешкоджала утвердженню ідеї державності. Чи погоджуєтесь ви з такою думкою? Свою відповідь обґрунтуйте.

⁸ Джемс У. Психологія в бесідах з учителями. – Спб.: Питер, 2001. – С. 128.

Тема 2. Українські землі у першій половині XVII ст.

Завдання 1.

Українські землі першої половини XVII ст. вважали периферійним регіоном Європи в економічному та політичному сенсі. Наскільки виправдана така думка? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково стверджувати, що національно-визвольний рух українського народу був складовою загальної боротьби проти Контрреформації? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Першу половину XVII ст. вважають добою розквіту українського Ренесансу. Проаналізуйте розвиток культури цього періоду та визначте підстави для такої характеристики.

Тема 3. Початок національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Відродження української держави

Завдання 1.

Історики по-різному оцінюють Українсько-московський договір 1654 р.:

- 1) Українсько-московський договір 1654 р. – це особиста унія гетьмана і царя;
- 2) Українсько-московський договір 1654 р. – це військово-політичний союз, що приєднав українські землі до Московської держави.

Яку оцінку поділяєте ви і чому?

Завдання 2.

Поміркуйте над характером зовнішньої політики Гетьманщини 1654-1657 рр. Англійська газета так оцінила зовнішньополітичну діяльність Б. Хмельницького: "Гетьман робить усе від нього залежне, щоб звільнитися від своїх обіцянок московітам".

Запитання: Чи погоджуєтесь ви з такою оцінкою? Який характер мала зовнішня політика Гетьманщини у 1654-1657 рр.? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 4. Українські землі в 60-80-ті роки XVII ст.

Завдання 1.

Складіть ланцюжок подій, що відображають причинно-наслідковий зв'язок між двома історичними процесами:

- 1) Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.
- 2) Руїна.

Поясніть, чому українцям не вдалося досягти згоди. Як можна було б уникнути Руїни? Чи було це можливим в тих історичних умовах?

Завдання 2.

Правильно чи помилково стверджувати, що в ході Національно-визвольної війни зародилася ідея української державності? Які історичні факти свідчать на користь цієї точки зору, а які – їй суперечать?

Завдання 3.

Поміркуйте над діяльністю гетьманів у 60-80-ті роки XVII ст. Чому національно-визвольні змагання українців зазнали поразки? За яких умов вони могли б увінчалися успіхом?

Тема 5. Українські землі наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст.

Завдання 1.

Поміркуйте над проблемою. На початку гетьманування Іван Мазепа вважав, що він може розбудовувати Україну тільки у спілці з Московією. Але згодом вирішив остаточно розірвати зв'язки з Московською державою. Чому змінилися погляди гетьмана?

Завдання 2.

Поміркуйте над проблемою. Під час Північної війни Україна опинилась перед складним вибором:

- 1) залишитися у спілці з Московією;
- 2) укласти союз зі Швецією.

Який із цих варіантів найбільше відповідав інтересам України й чому? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 6. Українські землі в другій половині XVIII ст.

Завдання 1.

Чи була ліквідація Гетьманщини та Запорозької Січі закономірним явищем? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Поміркуйте над проблемою: "гайдамаки" та "опришки" – це соціальні розбійники чи народні месники? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Поміркуйте над проблемою. Друга половина XVIII ст. – це період значних змін в Україні: приєднані нові території; ліквідовані Гетьманщина та Запорозька Січ; розгорнулася національно-визвольна боротьба на правобережних та західноукраїнських землях та ін.

Запитання: Які наслідки для України мали ці зміни – позитивні чи негативні? Україна була творцем цих обставин, чи їх жертвою? Чому?

Всесвітня історія – 8 клас

Тема 1. Великі географічні відкриття: зустріч цивілізацій

Завдання 1.

Правильно чи помилково вважати, що відкриття Нового Світу – це подія світового значення? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Подорожі Христофора Колумба привели до встановлення постійних економічних, політичних та культурних зв'язків між Європою та Америкою. Яку оцінку можна дати наслідкам цих взаємин: позитивну чи негативну? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 2. Людина ранньої Нової доби

Завдання 1.

Чому кінець XV – перша половина XVII ст. отримали назву ранньої Нової доби? Що нового з'явилося в житті людей? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково стверджувати, що Великі географічні відкриття сприяли зародженню нових суспільно-економічних відносин (капіталізму)? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 3. Реформація і Контрреформація

Завдання 1.

Поміркуйте над проблемою. Правильно чи помилково стверджувати, що Реформація докорінно змінила Європу? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Чому діяльність ордену єзуїтів вважають найбільш послідовним втіленням Контрреформації? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Існує думка, що зародження нових суспільно-економічних відносин (капіталізму) породило Реформацію, яка утвердила буржуазний (капіталістичний) світогляд.

Поміркуйте над проблемою: що є причиною, а що є наслідком? Зародження капіталізму спричинило Реформацію чи Реформація спричинила виникнення капіталізму? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 4. Західноєвропейські держави в XVI – першій половині XVII ст.

Завдання 1.

Яке твердження, на вашу думку, відповідає дійсності:

- 1) встановлення абсолютних монархій у західноєвропейських державах в XVI – першій половині XVII ст. є наслідком Реформації;
- 2) встановлення абсолютних монархій у західноєвропейських державах в XVI – першій половині XVII ст. є наслідком соціально-економічного розвитку західноєвропейських держав.

Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково вважати, що події в Нідерландах у другій половині XVI ст. – це перша європейська буржуазна революція, яка перетворила цю країну на "школу капіталізму". Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Правильно чи помилково вважати події в Нідерландах у другій половині XVI ст. релігійною війною? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4.

Поміркуйте над проблемою: яку роль в історії країн Західної Європи відіграла Тридцятилітня війна?

Завдання 5.

З'ясуйте, які особливості мала Реформація в Англії XVI – першої половини XVII ст.? Як їх можна пояснити?

Тема 5. Культура Західної Європи XVI – першої половини XVII ст.

Завдання 1.

Поміркуйте над проблемою. Що нового з'явилося в культурі Європи в XVI – першій половині XVII ст. у порівнянні із середньовіччям? Чому цей період називають Відродженням? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково вважати, що північний Ренесанс є відображенням буремних подій, які мали місце в Європі XVI ст.? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Правильно чи помилково вважати, що у творчості митців Відродження відображене найважливіше надбання нової доби, а саме: ідея гуманізму? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 6. Польська держава і московське царство

Завдання 1.

Існує думка, що Польща була аграрно-сировинною базою для мануфактурного виробництва країн Західної Європи. Доведіть або спростуйте це твердження. Свій вибір обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково стверджувати, що Московське царство у своєму розвитку йшло слідом за західноєвропейськими країнами? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 7. Криза старого порядку. Початок модернізації

Завдання 1.

Поміркуйте над проблемою. Чому старий порядок зазнав кризи й чому розпочалася модернізація? Чи справедливим є твердження, що модернізація Європи почалася з Англії? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Поміркуйте над проблемою. Під революцією розуміють докорінний переворот у житті суспільства, зміну його соціально-економічної структури. Події в Англії другої половини XVII ст. називають революцією.

Запитання: Що змінилося в житті англійців у другій половині XVII ст.? Ці зміни були на краще чи на гірше? Як вплинула англійська революція на інші європейські країни? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Французькому королю Людовику XIV приписують висловлювання: "Держава – це я". Про що свідчать ці слова короля? Свою думку обґрунтуйте.

Тема 8. Доба Просвітництва

Завдання 1.

Поміркуйте над проблемою. XVIII ст. увійшло в історію як Доба Просвітництва. Чому цей період вважають Просвітництвом? Хто кого просвітлював? У чому полягали характерні риси Просвітництва?

Завдання 2.

Як можна пояснити підсилення впливу Пруссії на німецькі та європейські країни? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Правильно чи помилково стверджувати, що "освічений абсолютизм" сприяв розвитку капіталістичних відносин? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4.

Правильно чи помилково стверджувати, що війна за незалежність англійських колоній в Північній Америці є революцією? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 9. Східний світ

Завдання 1.

Поміркуйте над проблемою. У часи Середньовіччя країни Сходу за темпами свого розвитку випереджали країни Заходу. У XVI – XVII ст.ст. ситуація докорінно змінилася. Як ви вважаєте, чому країни Сходу та Заходу помінялися місцями? Що дозволило країнам Заходу випередити у своєму розвитку країни Сходу? Свою відповідь обґрунтуйте.

Проблемні задачі – 9 клас

Історія України – 9 клас

Тема 1. Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Завдання 1.

Чому першу третину XIX ст. вважають початком національного відродження України? Які факти свідчать на користь цієї точки зору? Чи є факти, що їй суперечать?

Завдання 2.

Які наслідки для українців мала інтеграція України до складу Російської імперії: позитивні чи негативні? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Правильно чи помилково стверджувати, що умови життя українців в Австрійській імперії були кращими, ніж в Російській? Свою відповідь обґрунтуйте, спираючись на історичні факти.

Завдання 4.

Правильно чи помилково стверджувати, що Україна не проводила самостійну зовнішню політику? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 5.

У чому полягають сильні та слабкі сторони суспільно-політичного руху у Наддніпрянській Україні? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 6.

Які відмінності мало національне відродження в західноукраїнських землях у порівнянні із Наддніпрянською Україною? Як їх можна пояснити? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 7.

Якими причинами можна пояснити наявність в Україні російської та польської течій у суспільно-політичному русі? Чи правильним буде стверджувати, що вони користувалися масовою підтримкою українського населення? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 2. Соціально-економічне життя народу та український національний рух у першій половині XIX ст.

Завдання 1.

Чи правильно стверджувати, що розгортання українського національного руху було закономірним (неминучим) явищем? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Чи правильно стверджувати, що кризи у сільському господарстві можна було б уникнути, якби поміщики й уряд наважились відмовитися від кріпосного права? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Як вплинуло зародження ринкових відносин на економіку України? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4.

Чи правильно вважати, що торгівля між Україною та імперіями мала колоніальний характер? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 5.

Наскільки справедливо стверджувати, що народні виступи проти свавілля поміщиків були даремними й не мали жодних позитивних наслідків? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 6.

Правильно чи помилково вважати Кирило-Мефодіївське товариство політичною партією? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 7.

Яке із тверджень вам видається правильним: 1) революція 1848-1849 рр. принесла свободу українцям Західної України; 2) революція 1848-1849 рр. спровокувала конфлікт між поляками та українцями в Західній Україні. Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 8.

Правильно чи помилково стверджувати, що Західна Україна повністю втратила всі здобутки революції 1848-1849 рр.? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 3. Духовне життя в українських землях наприкінці XVIII – першій половині XIX ст.

Завдання 1.

Правильно чи помилково стверджувати, що в цей період відбувається становлення української нації? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково стверджувати, що освіта у першій половині XIX ст. зробила крок уперед порівняно з XVII – XVIII ст.ст.? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Які явища в українському мистецтві першої половини XIX ст. можна вважати такими, що істотно вплинули на формування національної самосвідомості? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4.

Наскільки правильно стверджувати, що індустріальна епоха докорінно змінила побутову культуру українців? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 4. Наш край наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.

Завдання 1.

Що вирізняло ваш край з-поміж інших регіонів України? Чим це було зумовлено? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 5. Модернізація українського суспільства в середині – у другій половині XIX ст.

Завдання 1.

Правильно чи помилково стверджувати, що на кінець XIX ст. Україна перетворилася на індустріальне суспільство? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Яке із тверджень відповідає дійсності: 1) аграрна реформа 1848 р. вивільнила західноукраїнських селян від рабської залежності; 2) аграрна реформа 1848 р. породила ще більшу залежність селян від колишніх поміщиків. Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Яке із тверджень є правильним: 1) модернізація українського суспільства відбулася б й без селянської реформи; 2) модернізація українського суспільства не змогла б відбутися без селянської реформи? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4.

Яке із тверджень правильно характеризує промисловий розвиток України цього періоду: 1) економіка визначає політику; 2) політика визначає економіку? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 5.

Правильно чи помилково стверджувати, що зміни в соціальній структурі населення свідчать про остаточне утвердження капіталістичного способу виробництва? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 6.

Правильно чи помилково стверджувати, що реформи адміністративно-політичного управління суттєво покращили умови життя українців? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 6. Суспільно-політичний рух в Україні у другій половині XIX ст.

Завдання 1.

Правильно чи помилково вважати, що перехід від культурницької роботи до політичної боротьби був закономірним для українського суспільно-політичного руху? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Чому події визвольного руху наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. історики вважають новим етапом? Чим відрізнявся визвольний рух цього періоду від попереднього? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Чому рух народівців витіснив "москвофільство" у суспільно-політичному русі в західноукраїнських землях?

Завдання 4.

Наскільки правомірно стверджувати, що в 70-90-ті рр. XIX ст. український національно-визвольний рух вступив у політичну фазу свого розвитку? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 5.

Що було спільного та відмінного у національно-визвольному русі Західної України та Наддніпрянської? Як можна пояснити ці розбіжності? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 7. Духовне життя України у другій половині XIX ст.

Завдання 1.

Чи правильно стверджувати, що найважливішим духовним досягненням України у другій половині XIX ст. було становлення української нації? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково стверджувати, що стан освіти в другій половині XIX ст. значно покращився порівняно з початком XIX ст. і суттєво вплинув на розгортання національно-визвольного руху? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Наскільки правомірно стверджувати, що розвиток української культури у другій половині XIX ст. сприяв піднесенню національної самосвідомості українців? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4.

Яку роль відіграли меценати у розвитку української культури? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 5.

Чи були українці на кінець XIX ст. нацією? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 8. Наш край у другій половині XIX ст.

Завдання 1.

Які особливості розвитку вашого краю у другій половині XIX ст. можна виділити? Чим вони були зумовлені? Свою відповідь обґрунтуйте.

Всесвітня історія – 9 клас

Вступ

Завдання 1.

Поміркуйте над проблемою. Період кінця XVIII – XIX ст.ст. характеризується значними змінами у житті людей: відбувається технічний прогрес; утверджуються демократичні форми правління; покращується побут людей та змінюється світосприйняття.

Запитання: Чому відбулися зміни? Що саме спричинило зрушення в житті людей?

Тема 1. Велика французька революція кінця XVIII ст. Європа у період наполеонівських війн

Завдання 1.

Чому події у Франції кінця XVIII ст. називають Великою революцією? Можливо, це була "маленька революція"? Що мають на увазі під висловом "Велика революція"? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Що принесли наполеонівські війни європейським народам: страждання чи свободу? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Правильно чи помилково стверджувати, що кодекси Наполеона утвердили нові (капіталістичні) відносини в Європі? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 2. Європа в добу революцій 1848-1849 рр.

Завдання 1.

Чому в Європі виникли суспільно-політичні рухи й революції 1848-1849 рр.? Які наслідки ці події мали для європейців: позитивні чи негативні? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково стверджувати, що революції 1848–1849 рр. сприяли переходу до конституційних норм у суспільному житті? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 3. Європа й Америка у добу об'єднання й модернізації суспільства

Завдання 1.

Правильно чи помилково стверджувати, що в цей час європейські народи перетворюються в нації? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Чому другу половину XIX ст. називають добою модернізації? Наскільки це правомірно стосовно Європи та Америки? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Чому Вікторіанську Британію називали "майстернею світу"? Що сприяло перетворенню Британії на "майстерню світу"?

Завдання 4.

Правильно чи помилково вважати, що громадянська війна в США сприяла розвитку капіталістичних відносин? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тема 4. Утвердження індустріального суспільства у провідних державах світу

Завдання 1.

Які факти свідчать про те, що у провідних країнах світу утверджується індустріальне суспільство?

Завдання 2.

Чому відбувся перехід від капіталізму вільної конкуренції до монополістичного капіталізму?

Завдання 3.

З яким твердженням ви погоджуєтесь: 1) монополізація економіки забезпечила стабільність розвитку промисловості; 2) монополізація економіки сприяла дестабілізації промисловості, уповільнюючи її розвиток? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4.

Правильно чи помилково вважати, що в цей період відбувається перехід від абсолютизму до демократичних форм правління? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 5.

Як можна пояснити той факт, що модернізація в Росії та Японії розпочалася із запізненням порівняно із західноєвропейськими країнами?

Тема 5. Завершення формування світових колоніальних імперій. Міжнародні відносини в останній третині XIX ст.

Завдання 1.

Завдяки чому стали можливими територіальний поділ світу та утворення колоніальних імперій? Яка небезпека одразу ж виникла із поділом світу? Чи можливо було уникнути цих явищ в тих історичних умовах? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Які наслідки мало колоніальне панування для залежних країн: позитивні чи негативні? А як можна оцінити наслідки колоніального панування для самих метрополій? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3.

Яку роль відіграв робітничий рух в історії: це негативне явище, яке призводить до соціальних потрясінь, нестабільності й революцій з мільйонними жертвами; чи робітничий рух – це позитивне явище, яке призводить до встановлення стабільного суспільства, в якому враховуються інтереси як підприємців, так і робітників?

Тема 6. Культура народів світу наприкінці XVIII – у XIX ст.

Завдання 1.

Як вплинула модернізація на розвиток культури народів світу? Який характер мав цей вплив: позитивний чи негативний? Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2.

Правильно чи помилково стверджувати, що без підвищення рівня освіченості населення ані модернізація, ані індустріальне суспільство не відбулися б? Свою відповідь обґрунтуйте.

Післямова

Попрацювавши над проблемними задачами, ви, напевно, зрозуміли, що просто знати історичні факти замало. Недостатньо вміти порівнювати та узагальнювати їх. До знань і дій із знаннями в процесі мислення нам треба додати не багато й не мало – уміння побачити багато в одному. Це не що інше, як уміння побачити нове у звичному, побачити не так, як бачили раніше, і часто не так, як бачили всі. Чи не тому великі відкриття завжди викликали подив і недовір'я, що звичне трактувалося незвично? Це дуже важке і складне завдання – уміти побачити, помітити, усвідомити багато в одному.

Чим більше ознак, сторін, рис досліджуваного об'єкта бачить людина, тим більше ознак, сторін та рис завдання вона може охопити одним поглядом, тим гнучкіше її мислення, тим вона більш розумна.

Робота над проблемними задачами з історії надала вам шанс тренуватися у кмітливості й наполегливості. Адже ви вчилися не лише умінню прикладати історичні знання на ділі, а й умінню розподіляти свої розумові сили на всю складну роботу, поєднуючи одну навичку з іншою.

Давно була сформульована порада, як стати розумним: "Хочеш бути розумним, навчись розумно запитувати, уважно слухати, спокійно відповідати і замовкати, коли нічого більше сказати".

Що означає "розумно запитувати"? Уміння ставити запитання – це ключова навичка критичного мислення. Критичне мислення починається із запитань: Як? Чому? Що це означає? Що відбулося б, якщо...? У чому позитивні та негативні риси...? Яким чином впливає...? та ін.

Що означає "уважно слухати і спокійно відповідати"? Це значить ретельно збирати інформацію, враховувати всі наявні факти, розглядати їх під різними кутами зору, аналізувати, порівнювати, узагальнювати тощо – тобто здобувати істину. Саме в цьому проявляється творчість й уміння вчитися.

І нарешті, що означає "замовкати, коли нічого більше сказати"? Не менш важливо бути точним й конкретним, тобто виносити судження й ухвалювати рішення лише на підставі фактів, не піддаючись емоціям. Дотримання цих вимог сприятиме вашому життєвому успіху!

Хай щастить Вам!

Список рекомендованої літератури

1. Барлас Т. Психология 4 уоч. – М.: Эксмо, 2004. – 288 с.
2. Боно Э. Развитие мышления: Три пятидневных курса: Пер с англ. – Минск: ООО "Попурри", 2005. – 128 с.
3. Боно Э. Шесть медалей оценки: Пер. с англ. – Минск: Попурри, 2006. – 160 с.
4. Боно Э. Шесть шляп мышления. – СПб.: Питер Паблишинг, 1997. – 256 с.
5. Бьюзен Т. 10 способов как стать гением: Пер. с англ. А. Прокопчук. – М.: ООО "Издательство АСТ; ООО "Издательство Астрель", 2002. – 253 с.
6. Жариков Е. С., Крушельницкий Е. Л. Для тебя и о тебе: Кн. для учащихся. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
7. Ивин А. А. Искусство правильно мыслить: Кн. для учащихся ст. классов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1990. – 240 с.
8. Кэрролл Л. Приключения Алисы в Стране Чудес. Сквозь Зеркало и что там увидела Алиса, или Алиса в Зазеркалье: Пер. с англ. Н. Демуровой. – М.: Правда, 1982. – 320 с.
9. Лазукова Н. Н., Кузин Д. В. Учимся приобретать и осмыслять знания. – СПб.: ООО "КОРОНА принт", 1999. – 96 с.
10. Максвелл Дж. Дорога от успеха к успеху: Пер с англ. – Минск: "Попурри", 2007. – 288 с.
11. Надлер Дж., Хибино Ш. Мышление прорыва: Пер. с англ. – Минск: ООО "Попурри", 1999. – 496 с.
12. Пекеліс В. Д. Як знайти себе: Пер. з рос. – К.: Веселка, 1991. – 270 с.

13. Рей Д. Законы успеха: Эффективные техники привлечения богатства, здоровья, любви, счастья: Пер. с англ. – М.: ООО Издательство "София", 2007. – 192 с.
14. Селевко Г. К., Маркова Н. Н., Левина О. Г. Научи себя учиться. – М.: Народное образование, 2001. – 192 с.
15. Томан І. Мистецтво говорити: Пер. з чес. – 2-е вид. – К.: Політвидав України, 1989. – 293 с.
16. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія. – К.: Наукова думка, 2000. – 190 с.
17. Штернберг Р. Дж. Интеллект, приносящий успех: Пер. с англ. – Минск: Попурри, 2000. – 368 с.

Навчально-методичне видання

ТЕРНО Сергій Олександрович
ХІНЄВА Антоніна Дмитрівна

ПРОБЛЕМНІ ЗАДАЧІ З ІСТОРІЇ ДЛЯ УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

(дидактичний посібник для учнів 8-9 кл. загальноосвіт. навч. закл.)

*Схвалено Міністерством освіти і науки України
для використання у загальноосвітніх навчальних закладах*

Комп'ютерна верстка С. Калабухова

Підписано до друку 25.03.2009 р. Формат 60x90/16.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 2. Обл.-вид. арк. 1,3.

Папір офсетний. Наклад 500 прим.

Видавництво «Просвіта»

69063, Україна, Запоріжжя, вул. Горького, 38

тел. (061) 213-81-60, 289-20-83

Свідоцтво серія ДК № 417 від 12.04.2001 р.